

Áttekintés a bulgáriai zsidók deportálásáról

Az 1935-ben elfogadott nürnbergi faji törvények („Rassengesetze”) „mintájára” készült, azokat „modellnek” tekintő, a zsidóságot állampolgári jogaitól megfosztó törvény („A nemzet védelmének törvénye”) előterjesztésére Bulgáriában 1940. november 19-én került sor a bolgár nemzetgyűlésben. A törvényjavaslatot Petar Dimitrov Gabrovcski (1898-1945) belügyminiszter terjesztette elő. Említést érdemel, hogy Gabrovcski 1936-1939 között tagja volt a szélsőséges, a Németországgal, pontosabban a Nemzetiszocialista Német Munkáspárttal (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP) szoros kapcsolatban lévő, kifejezetten antiszemita Ratnitsi Napreduka na Bulgarshtinata mozgalommal. E mozgalom tagjait 1939-ben ugyan kizárták kormányzati posztok betöltéséből, de ezt a tilalmat nem alkalmazták következetesen. A tilalom nem vonatkozott azokra, akik 1939-et követően már nem voltak tagjai e mozgalomnak. A tilalom Gabrovcskit ilyen módon nem érintette.

Az egykamarás bolgár parlament (sbranyije) ezt a törvényt 1940. december 24-én tartott ülésén fogadta el. A nemzetgyűlés alelnöke ekkor Dimitar Joszipov Pesev (1894-1973) volt, aki azonban nem vett részt az ülésen és így nem is szavazott. III. Borisz cár (1894-1943) 1941. január 15-én hagyta jóvá, „szentesítette” ezeket a törvényeket, melyek uralkodói jóváhagyással hatályba is léptek.

Bulgáriában 1942-ben állították fel a közvetlenül a Bogdan Dimitrov Filov (1883-1945) miniszterelnök vezette kormánynak alárendelt, zsidó ügyekkel foglalkozó hivatalt, melyet Alexander Belev irányított. 1943 januárjában a fővárosba, Szófiába érkezett Adolf Eichmann munkatársa, Dannecker, akinek szorgalmazására a fentebb említett hivatalt irányító Belev hozzájárult az 1941-ben annektált makedóniai és trákiai területeken élő mintegy 15.000 zsidón felül 6 000, Óbulgáriában (ún. antebellum Bulgária vagy más elnevezéssel „történelmi Bulgária”) élő zsidó deportálásához. Óbulgáriában mintegy 50 000, a statisztikai adatok szerint 48.000 zsidó élt, akiknek mintegy fele a fővárosban, Szófiában lakott.

A „vezető réteghez tartozó” 6 000 óbulgáriai zsidó deportálásához Gabrovcski belügyminiszter is hozzájárult és a tervet elfogadta a kormány is. A németek fejenként 250 német márkát kértek, pontosabban követeltek a megszállt lengyel területre (Főkormányzóság, Generalgouvernement) deportálandó személyekért. Időközben a bolgár nemzetgyűlés törvényt fogadott el a külföldre vitt személyek bolgár állampolgárságtól való megfosztásáról. Említést érdemel, hogy ez a törvény kivételes módon a hivatalos lapban nem került közzétételre.

1943 márciusában sor került a makedóniai és trákiai zsidók döntő többségének deportálására. Feltétlenül méltánylást érdemel Dimitar Joszipov Pesev, a bolgár nemzetgyűlés alelnökének mintegy negyven képviselő támogatását élvező bátor kezdeményezése, amelynek célja a 6.000 „kiválasztott” óbulgáriai zsidó deportálásának már küszöbön álló leállítása volt. Pesev 1943. március 17-én Bogdan Dimitrov Filov miniszterelnök kabinetfőnökének a deportálás leállítását követelő javaslatot,– melyet a nemzetgyűlés 43 (Pesevvel együtt) képviselője írt alá–személyesen adta át. A javaslatot azonban a bolgár nemzetgyűlés még ezen a napon tartott ülésén elutasította, és ugyanekkor sor került Pesev nemzetgyűlési alelnöki funkciójától való megfosztására is. Az elutasítás mellett 66 képviselő szavazott. 33 képviselő támogatta Pesev javaslatát és 11 képviselő tartózkodott a szavazástól. A leállítást kezdeményező javaslatot ellenezte, az uralkodó támogatását bírva Filov miniszterelnök.

¹ Egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, ELTE, e-mail: gabor.hamza@ajk.elte.hu

Dimitar Joszipov Pesev kezdeményezése azonban sikerrel járt, mert – valószínűleg a még ennek az évnak augusztusában ma sem tisztázott körülmények között elhunyt III. Borisz cár hallgatólagos támogatásával – mégsem került sor az óbulgáriai zsidók deportálására. Bár ennek komoly veszélye egészen 1944 augusztus hó végéig, az 1941 januárjával kezdődően elfogadott zsidóellenes törvények és rendeletek 1944. augusztus 30-án történő hatályon kívül helyezéséig fennállt. 1943. március 31-én Borisz cár németországi hivatalos látogatása során, Hitlerrel és Joachim von Ribbentrop külügyminiszterrel való találkozásakor bejelentette a deportálások felfüggesztését.

Erre a váratlan lépésre a bolgár uralkodó kétségtelenül a közvélemény nyomására kényszerült. Sajnálatos módon a deportálás leállítását nem vonatkozott a mintegy 15.000 macedóniai és trákiai zsidóra, akiknek döntő többségét haláltáborokba vitték, és a holokauszt áldozataivá váltak. Az áldozatokat szállító utolsó vonat 1943. március 29-én hagyta el Bulgáriát.

Említést érdemel még a bolgár orthodox, görögkeleti (autokefál) egyház nagy tekintélyű metropolitájának, Stefannak (1888-1957) fellépése, aki 1943. május 24-én csatlakozott a bolgár szellemi élet, értelmiség (elsősorban írók és orvosok) képviselőinek a zsidóüldözést elítélő nyilvános, publikus állásfoglalásához. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az ún. „Nemzet védelmének törvénye” alkalmazására néhány hónap múlva Bulgáriában már nem került sor, bár a törvényt nem helyezték hatályon kívül.

Az 1973. február 20-án Szófiában elhunyt Dimitar Joszipov Pesev emlékét (Világ Igaza) Jeruzsálemben 1973 óta a Jad Vasem őrzi.

Felhasznált irodalom

Frederick B. Chary: The Bulgarian Jews and the Final Solution, 1940-1944. University of Pittsburg Press, 1972

Michael Bar-Zohar: Beyond Hitler's Grasp: The Heroic Rescue of Bulgaria's Jews. Adams Media Corporation, 1998. és Mary C. Neuburger: Balkan Smoke: Tobacco and the Making of Modern Bulgaria. Cornell University Press, 2012